

Г.М. Глушкова

Донецький юридичний інститут Луганського державного університету
внутрішніх справ, м. Донецьк, Україна

РОЛЬ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ

У статті йдеться про найважливіші ідеї сучасного українського життя, які впливають на формування системи цінностей сучасної української молоді, про необхідність її мобілізації та інтегрування, долучення до загальних справ і про значення дисциплін філософсько-гуманітарного циклу для формування майбутньої української еліти.

Мета статті – здійснити спробу накреслити шляхи формування системи цінностей сучасного українського студента, курсанта, слухача в умовах вищого навчального закладу під час викладання таких дисциплін як філософія, культурологія, етика та естетика.

Ще у 1972 р. у своїй статті «Футурошок» Олвін Тоффлер писав: «Те, що відбувається зараз, судячи з усього, – є дечим більш масштабним, глибоким і значним, ніж промислова революція. Серед істориків та археологів, соціологів та економістів, психологів та представників інших наукових дисциплін зміцнюється переконання в тому, що майже всі соціальні процеси прискорюються, причому стрімко, із шаленою швидкістю» [1, с. 132].

О. Тоффлер був правий в тому, що прискорення соціальних і технологічних змін створює все більше адаптаційних труднощів, які ведуть до шокowego стану як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Прискорення зовнішнє перетворюється на прискорення внутрішнє. Для того, щоб позбутися шокowego стану від зіткнення з майбутнім, людина має стати набагато прилаштованішою й пластичнішою, ніж будь-коли. Саме тому їй необхідно віднайти абсолютно нові способи збереження життєвої стійкості, бо попередні переконання – релігійні, національні, суспільні, сімейні й професійні – аж ніяк не витримують занадто швидкого темпу змін.

За таких соціокультурних умов особливого значення та нового звучання набувають філософські та гуманітарні науки, бо саме вони несуть на собі відповідальність за побудову майбутніх парадигм життя, за збереження світу людини й виживання та пристосування людини в цьому світі.

За останніх два десятиліття проблема формування вартостей нового покоління стала однією з найнагальніших через те, що розвиток суспільства на зламі епох чи в умовах нестабільності можливий тільки за умов «успішного» формування нових цінностей на ґрунті вічних загальнолюдських. У наукових статтях та колективних працях представники різних наукових уподобань намагалися віднайти щонайменше принципи формування цінностей сучасної людини. До таких робіт належать дослідження Й. Масуди [2], С. Хантінгтона [3], А.І. Неклесси [4], Г.В. Гребенькова [5], А.О. Лазаревої [6] та багатьох інших сучасних науковців. Незважаючи на велику кількість робіт, проблема ще й досі залишається нерозв'язаною; нез'ясованими залишаються й механізми формування системи цінностей у студентів, курсантів, слухачів під час вивчення філософських та гуманітарних дисциплін.

Поява першої в історії філософської думки теорії цінностей пов'язана з іменами послідовників філософії І. Канта – представників Фрайбурзької (Баденської) школи В. Віндельбанда та Г. Ріккєрта. Вони вводять у науковий вжиток поняття цінності, щоб відрізнити культурні процеси від природних. Це поняття, вважали вони, дає змогу

побачити соціальну дійсність як певну цілість і дозволяє відділити в ній «істотне» від «неістотного». Йдучи за І. Кантом, В. Віндельбанд та Г. Ріккерт стверджують, що «ідеї буття Бога, безсмертя душі та свободи волі не несуть у собі функції реконструювання світу, бо не ґрунтуються на емпіричному досвіді. Вони дають розуму закон, норму, ідеал як смисли впорядкування соціального світу, і, завдяки їм, розум набуває функції регулятора вчинків і поведінки людини. Завдяки розуму людина протиставляє жорсткій причиновій залежності речей, тобто “порядкові речей”, “порядок ідей”, у якому норма, ідеал стають керівною засадою практичного життя» [7, с. 339].

Якщо представники Баденської школи винесли цінності за сферу буття, то реалістична філософія ХХ століття в особі Н. Гартмана, Г. Якобі, Г. Піхлера відносила їх до структури буття, підкреслюючи їхній зв'язок із людською духовністю. Самі цінності у такому тлумаченні є предметностями, що мають об'єктивне існування поза межами свідомості та чуттєво-емоційної сфери суб'єкта.

Згідно з інструменталістською інтерпретацією цінностей, здоровий глузд завжди вбачає в речах якість, з якої можна скористатися або втішитися. Це і є значенням речі або змістом будь-якої вартості. Представник цього філософського напрямку Дж. Дьюї вважав, що «коли речі “значать”, викликаючи радість чи інтерес як певні “сутності”, це свідчить про те, що вони цінні для людини, варті того, аби мати місце в досвіді. Усе, що має інтерес, радість, надію, обов'язково має значущість особистого блага, а відтак – постає вартістю» [7, с. 353].

Марксистська філософія вбачала у цінностях соціальні сутності – «об'єктивні суспільні відносини», що мають класову природу і є засобом утвердження в суспільстві того чи іншого класу. У ХХ столітті усталився погляд, за яким предмет має вартість тоді і лише тоді, коли є вплетеним у соціальні взаємини людей.

В основі феноменологічного підходу до цінностей лежить розроблений Е. Гуссерлем феноменологічний метод, який успішно застосувала екзистенційна філософія для аналізу проблеми існування та розуміння культури. Феноменологічна інтерпретація цінностей розглядає їх як смисли, що вкорінені в нашій свідомості й виражають собою зміст традицій культури. Саме філософія екзистенціалізму загострила питання смислу та призначення буття окремої людини в умовах тиску на неї та природу сучасних технологій, технічних засобів, що призвело до розірваності буття людини.

Синтезуючи розуміння цінностей у викладених вище підходах, доходимо висновку, що цінності – це загально визнані смисли речей, що «існують як форми, зразки, способи поведінки та діяльності людей і здатні задовольняти їхні потреби» [7, с. 361].

З огляду на те, що вартості можуть існувати в суспільстві як трансперсональні, вони об'єднують навколо себе людей, виконуючи цим інтегративну функцію. Пропонуючи членам суспільства певні стандарти поведінки й зразки діяльності, цінності водночас виконують як соціалізуючу (виховну) функцію, так і роль регулятора взаємин між людьми у суспільстві.

Говорячи про ціннісні орієнтації сучасної молоді в Україні, слід урахувати найважливіші ідеї сучасного українського життя. Це, по-перше, ті самі ідеї, які панують над усім сучасним світом, ідеї швидкоплинності, ефемерності, новизни життя, що нас оточує. Автоматизація відкрила шлях для нескінченної різноманітності у всьому, а отже вибір замість того, щоб розкріпачувати особистість, став настільки складним, важким та дорогим, що перетворився на свою протилежність. За таких умов вибір може перетворитись на надлишок вибору, а свобода – на заперечення свободи.

Сьогодні здається, що наше суспільство тріщить по швах. Сім'я, школа, церква, однієї від одного цінності. Пошуки себе, своєї індивідуальності є результатом не відсутності вибору в «масовому суспільстві», а різноманітності й складності вибору.

По-друге, в Україні питання вартостей нації та держави породжує низку проблем і перша з них, на думку М.А. Скринника та З.Е. Скринник [7] – це втрата набутого в колишній імперії комфорту безвідповідальності. Ціннісна переорієнтація на реальну суб'єктивність особистості не може відбуватися без руйнування міфу про державу-патрона, який усе має й усе дає своїм дітям-громадянам. Відкриття простої істини, що держава сама собою не має нічого й нічого не може дати, в Україні часто супроводжується болісною реакцією відкидання нового незручного порядку і ностальгією за колишнім станом речей. Очевидно, відкинувши колишні соціалістичні цінності, можна було б узяти за основу цінності українського життя, що існували від самого прийняття християнства. Проте, на жаль, задекларовані державою вартості християнської моралі існують поза системою державних інституцій і не об'єднують державу, особу та право в структуровану цілість.

Відсутність у суспільстві стабільної системи вартостей свідчить про відсутність або ж слабкість добірної меншості в нації, якою є духовна еліта, що, за Х. Ортегою-і-Гассетом, є становим хребтом нації. Сьогодні українське суспільство розколоте не тільки історичним минулим, мовними бар'єрами, а й сучасними змаганнями соціальних груп і політичних угруповань. Задекларовані Конституцією вартості соціального буття самі собою ще не об'єднують націю. Для порятунку від національної катастрофи в українському суспільстві «мусять знайтись люди, що вміють і здатні виробити особливий, але сучасний образ, який, за висловлюванням К.-Г. Юнга, збудить “містичну причетність” кожного до його землі» [7, с. 364]. Саме тому першочерговим завданням для сучасного українського суспільства є формування духовної еліти, в якій пріоритетним є патріотизм і пошанування своєї історії.

На нашу думку, особливу увагу за таких умов слід приділити нашій молоді, яка не є «ні прогресивною, ні консервативною за своєю природою, вона – потенція, готова до будь-якого розпочинання» [8, с. 443]. Молодь – це той прихований резерв, який є в кожному суспільстві й від мобілізації якого залежить його життєздатність. Найкращим підтвердженням цієї тези є сьогоднішня ситуація в Україні, коли виживання країни загалом залежить від мобілізації прихованих ресурсів.

Наше суспільство сьогодні зупинилось перед вибором: чи залишатись статичним суспільством, чи стати суспільством динамічним. Поки що ми більше схожі на статичне суспільство, бо розвиток у країні триває повільно, у вирішенні проблем головним чином спираємось на досвід старших поколінь (хоча при влаштуванні на роботу вже існує вікова дискримінація: після сорока років влаштуватись на престижну роботу майже неможливо). Старше покоління опирається реалізації прихованих можливостей молоді. Освіта в нашому суспільстві зосереджена на передаванні традицій, а методами навчання найчастіше є відтворення й повтор. Проте слід пам'ятати, що старше й середнє покоління може тільки передбачити характер майбутніх змін (творчу уяву цих поколінь можна використати для формування нової політики), але жити новим життям буде тільки молоде покоління. Воно буде втілювати в життя ті цінності (вартості), які старше покоління визнає тільки теоретично.

Для формування того самого «хребта нації» необхідно поставити українську національну освіту на сучасний рівень. Сучасний рівень – це той рівень, який відповідає потребам сьогоднішнього українського суспільства, і аж ніяк не американського чи якогось іншого. Через безглузді нововведення (запозичені, але не адаптовані до української системи цінностей, до українського пострадянського менталітету) національна освітня система зазнає непоправних втрат, бо втрачаємо навіть те, що колись вміли. Частина соціогуманітарних дисциплін у навчальному процесі вищих навчальних закладів весь час реально скорочується Міністерством освіти України. В такий спосіб керівники освітнього відомства долучаються до руйнації майбутніх поколінь. Сучасна середня

школа не дає учням цілісного бачення світу, всеохоплюючого розуміння культурних процесів, що відбувалися, відбуваються або будуть відбуватися у світі, бо фізику вчать заради фізики, літературу заради самої літератури, історію заради самої історії і т.д.

Вища школа завжди була осередком, де формувалась майбутня національна еліта, саме завдяки викладанню у вузах таких дисциплін, як філософія, культурологія, історія (всесвітня й вітчизняна), політологія, соціологія тощо, адже саме ці дисципліни формують цілісне бачення світу, розуміння коренів проблем у ньому, можливість знаходити адекватні засоби для подолання критичних ситуацій.

Отже, з усього сказаного вище випливає, що для того, щоб вища школа не залишалась надалі продовженням проблем середньої школи, необхідно викладати філософські та гуманітарні дисципліни не в понівеченому обсязі й не заради цих дисциплін, а заради формування майбутньої еліти нашої нації. Найбільш доречним при викладанні цих дисциплін, очевидно, міг би стати метод індивідуалізації цілісності, бо саме завдяки такому методу ми шукатимемо неповторності в кожному культурному явищі, усвідомлюючи його цілісність, та метод діяльнісного навчання, який розроблявся багатьма вітчизняними викладачами.

До того ж сучасну молодь необхідно мобілізувати та інтегрувати, долучити до загальних справ. Те, що зараз існує у вищих навчальних закладах як система студентського самоврядування, є пародією на невідале «потьомкінське селище». І тут, очевидно, у пригоді став би досвід мобілізації та інтеграції молоді в Радянському Союзі (звичайно, що не повне копіювання, а певні елементи та механізми). І тут знову таки необхідно скористатись потенціалом тих самих соціогуманітарних дисциплін.

Можна було б ще багато говорити про значення слова для вербалізованої людської культури, про значення культурології для прогнозування майбутніх культурних процесів, про значення філософії, етики та естетики для глибинного розуміння сенсу людського буття та сутностей людських вартостей, але без прийняття зважених соціальних і навіть політичних заходів у сфері національної освіти не можна виховати нової української еліти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тоффлер О. Столкновение с будущим // Иностранная литература. – 1972. – № 3. – С. 132-136.
2. Масуда Й. Комп'ютопія // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36-50.
3. Хантінгтон С. Захід: унікальність versus універсалізм // Філософська думка. – 1999. – № 1-2. – С. 82-100.
4. Неклеса А.И. Трансмутация истории // Вопросы философии. – 2001. – № 3. – С. 58-72.
5. Гребеньков Г.В. Идея возрождения личности как идея нравственная / Слово и Мысль. Вестник Донецкого отделения Петровской Академии Наук и Искусств: сб. науч. трудов. Гуманитарные науки. – Выпуск второй. – Донецк, 2001. – С. 3-8.
6. Лазарева А.О. Об'єктивні та суб'єктивні фактори формування українського менталітету / Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Випуск 3'2003. – К., 2003. – С. 23-31.
7. Предмет і проблематика філософії: навчальний посібник / За заг. ред. М.А. Скринник, З.Е. Скринник. – Львів: Львівський банківський інститут Національного банку України, 2001. – 485 с.
8. Мангейм К. Диагноз нашего времени. – М.: Инфра, 1994. – С. 441-456.
9. Практика глобализации: черты и правила новой эпохи / Братиллов О.В., Горский Ю.М., Делягин М.Г., Коваленко А.А. – М.: Инфра, 2000. – С. 206-214.
10. Кармин А.С. Культурология. – СПб.: Издательство «Лань», 2001. – 832 с.

Г.Н. Глушкова

Роль соціогуманітарних дисциплін в формуванні цінностей майбутньої української еліти

В статті розглядаються важливі ідеї сучасної української життя, які впливають на формування системи цінностей сучасної української молоді, необхідність її мобілізації та інтегрування, приобщення до загальних справ і значення дисциплін філософсько-гуманітарного циклу для формування майбутньої української еліти.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2008.